
N O T A T

Vilthensyn i ravineområdene

FAGSEKTOR: Vilt

PROSJEKTNR: V-23/89

UTARBEIDET AV: Gunnar Bjar

DATO: 27.11.1989

ARKIV: 461.34

INNLEDNING: Dette notatet skal gi en oversikt over hvilke viltinteresser som knytter seg til bruken av ravinedalene i jordbrukslandskapet. Det beskriver hvordan naturtilstanden i ravinene påvirker levevilkårene for de forskjellige viltartene. Det blir også beskrevet hvordan man kan ta hensyn til dyrelivet i disse områdene. Som vedlegg finnes dessuten en kort omtale av de mest aktuelle viltartenes biotopkrav.

Notatet er skrevet i forbindelse med Fylkeslandbrukskontorets prosjekt "Skogreising med flerbruksaspekt". Arbeidet er finansiert av Viltfondet gjennom Miljøpakke Romerike.

INNHold

1	JORDBRUKET PÅ ROMERIKE DE SISTE TI-ÅRENE	2
2	VILTVENNLIG BRUK AV RAVINENE	4
2.1	Beitemark	4
2.2	Tidligere beitemark som gror igjen	5
2.3	Vedhogst	8
2.4	Skogreising	9
2.4.1	Treslagsvalg	9
2.4.2	Blanding av treslag	11
2.4.3	Sprøyting	11
2.4.4	Rydding	12
2.4.5	Avstandsregulering og tynning	13
3.	OPPSUMMERING	14
VEDLEGG:		
	VILTARTER I RAVINELANDSKAPET - NOEN VIKTIGE BIOTOPKRAV	16
A.	Spurvehauk	16
B.	Tårnfalk	16
C.	Jerpe	16
D.	Vipe	17
E.	Storspove	17
F.	Ringdue	17
G.	Hornugle	17
H.	Hakkespetter	17
I.	Spurvefugl	18
J.	Ekorn	19
K.	Hare	20
L.	Elg	20
M.	Rådyr	20

1. JORDBRUKET PÅ ROMERIKE DE SISTE TI-ÅRENE

Forandringene i jordbruket har satt sitt tydelige preg på landskapet i Akershus. Tidligere var jordbrukslandskapet et utpreget "småskala-landskap", med små driftsenheter og hyppige vekslinger mellom kornåker, eng, beite osv. Det var et rikt innslag av skogteiger, åkerholmer, bekker og dammer, som gjerne var omkranset av frodige løvkratt. Det moderne jordbrukslandskapet er derimot dominert av store, ensartede driftsenheter, og mye av trærne og buskene er forsvunnet.

I perioden 1959-1979 gikk jordbruksarealet i Akershus ned med ca. 10 %. Dette skyldes i første rekke bygging av boliger, industri, veier o.a. Dessuten er en del områder tatt ut av produksjon fordi de er tungdrevne eller lite produktive (ca. 12.000 da).

På Romerike har utviklingen vært noe anderledes. I de fem kommunene Nes, Sørums, Gjerdrum, Ullensaker og Nannestad økte jordbruksarealet fra 336.000 da i 1959 til 360.000 da i 1979. Dette skyldes en utstrakt nydyrking. Da et betydelig areal også her er tatt ut av produksjon, har nydyrkingen vært enda større enn nettoøkningen i jordbruksarealet.

Når det gjelder hva slags områder som er oppdyrket, finnes det tall for det arealet som er blitt fulldyrket i Akershus i perioden 1969- 1979. Av totalt 58.000 da var 31.000 da (53 %) produktiv skog, 19.000 da (33 %) var jordbruksareal, 6.000 da (11 %) var annen fastmark, mens 1.000 da (2 %) var myr. Man kan med andre ord si at store arealer er omgjort til kornåker, og dermed har fått redusert verdi som viltbiotoper.

Det har skjedd en sterk omlegging fra husdyrproduksjon til kornproduksjon i Akershus. I de fem nevnte romerikskommunene økte kornarealet med 100 % fra 1959 til 1979, mens engarealet gikk ned med 60 %. Som en følge av dette ligger idag det meste av åkerarealet oppløyd og uten plantedekke mer enn halve året (åpen åker). Dette påvirker levevilkårene for mange viltarter.

Det har også vært en betydelig endring i bruken av ravinedalene. Endringene gjelder særlig to forhold, nemlig bakkeplanering og opphør av beite.

Bakkeplaneringen tok til tidlig på 50-tallet. Totalt er det nå planert ca. 170.000 da i Akershus. 50.000 da av dette er nydyrking, mens 120.000 da gjelder planering av tidligere oppdyrket jord. Av disse 120.000 da var imidlertid en god del ravinemark med beite og slåtteeeng.

I og med at de fleste husdyra har forsvunnet fra Akershus, har store arealer beitemark gått ut av bruk. Fylkeslandbrukskontoret regner med at det

dreier seg om 150.000-200.000 da som idag ikke nyttes på en landbruksmessig tilfredsstillende måte. Til tross for at betydelige arealer av skog er omdisponert til annet formål, kom Landsskogstakseringen i 1986 til at skogarealet i fylket er økt med ca. 100.000 da siden forrige registrering. Det vesentligste av denne økningen er naturlig forynget løvskog av ung alder. Forklaringen er at jordbruksareal som er tilfredsstillende forynget, er registrert som skog.

Det er også plantet en del granskog på tidligere beitemark. Mye av denne skogen befinner seg nå i hogstklasse II og III. Den blir svært tett, med svakt utviklet eller manglende busk- og marksjikt.

Det foregår også en del vedhogst etterfulgt av naturlig forynging ved rot- og stubbeskudd.

I et forsøksområde i Eidsvoll ble tilstanden i ravinene registrert i 1988. Registreringen viste følgende arealmessige fordeling:

1. Gammelt beite uten trevegetasjon 14,5 %
(Av dette var 11,5 % planert til jordbruksformål)
2. Gammelt beite med noe kratt og trevegetasjon
0,0 %
3. Oreskog 15,4 %
4. Løvblendingsskog 30,8 %
5. Blandingsskog løv og gran 23,0 %
6. Ren granskog (med hogstflater av gran) 15,4 %

Dessuten kan det nevnes at ravinedaler også brukes til gjenfylling med jord- og steinmasser og avfall.

2. VILTVENNLIG BRUK AV RAVINENE

2.1 Beitemark

For mange ville dyre- og fuglearter utgjør beitemarka et viktig innslag i jordbrukslandskapet. En del arter er avhengig av eller foretrekker kortvokst vegetasjon gjennom hele sommerhalvåret, og dette finnes hovedsakelig på beitemark som er i bruk. I tillegg har man selvsagt gressplener, men disse blir ikke brukt av mange dyr blant annet på grunn av deres skyhet.

Vipa er en typisk hekkefugl på beitemark. I mange jordbruksdistrikter har den minnet sterkt i antall etter at husdyrholdet opphørte, og beitene grodde til eller ble fulldyrket til kornproduksjon. For eksempel på Romerike er det dessuten mange steder slik at de beitene som ennå er i bruk, finnes i de bratteste ravedalene. Slike bratte beiter er heller ikke gode vipebiotoper.

Storspova er en annen vadefugl som hekker på beitemark og eng på Romerike, men den er ikke tallrik i dette området. Storspova unngår også de bratteste ravinene.

Gulerla, linerla, steinskvetten og lerka er karakteristiske småfugler på den snaue beitemarka. Lerka klarer seg riktignok også i kornåkre, men de øvrige vil ha kortere vegetasjon. Steinskvetten har spesielle krav til reirstedet: Den legger reiret i en steinrøys, i et steingjerde, under en steinhelle eller lignende. Uten slike steinforekomster får steinskvetten problemer med å finne egnede reirsteder.

Av arter som foretrekker kort vegetasjon der de søker næring, kan nevnes stær og de forskjellige trosteartene. Ringdue og skogdue søker også ofte føde på beitemarker. Tårnfalken og hornugla jakter smågnagere i åpent terreng og vil dra nytte av beitemarker, men i det minste hornugla kan også jakte i kornåkre.

Mange fuglearter raster på beitemark under trekket. Det er rimelig å anta at beitemarka har størst betydning som rasteplass om våren, fordi det om høsten finnes store arealer av upløyd stubbåker som da trolig fungerer omtrent på samme måte som beitemark. I den forbindelse kan man også nevne den positive effekten vårpløying har for flere viltarter. Fuglearter som kan nevnes, er heilo og heipiplerke, i tillegg til de artene som også forekommer som

hekkefugler. På fuktig beitemark kan videre enkeltbekkasin, diverse sniper og stokkand raste, særlig hvis det finnes vanddammer etter snøsmelting og regn.

Haren søker ofte til beitemarka om våren for å beite på "groen". Her blir det tidlig bart, og vårens første grønne og næringsrike spirer kan haren finne her. Hvor viktig dette er for haren, forstår man når man vet hvordan haren ellers i året skyr åpent terreng. "Groen" kan haren forøvrig også finne på slåtteeng, på stubbåker som ikke nylig er sprøytet mot ugress, og på høstsådde åkre.

Det meste av det som her er sagt om haren, kan også sies om rådyret. Forskjellen er at rådyret kan fortsette å bruke beitemarka om sommeren, og særlig utover høsten etter at beitet i skogen har visnet ned. Det er imidlertid ikke uvesentlig hva slags beitedyr som går der. Sauen er flink til å plukke med seg alle de mest næringsrike plantene, slik at det blir lite attraktivt beite igjen til rådyret. På storfe- og hestebeite kan det derimot bli igjen en del godbiter.

2.2 Tidligere beitemark som gror igjen

Når husdyra forsvinner fra beitemarka, begynner vegetasjonen straks å forandre seg. Først får gress og urter vokse opp og sette frø. Det kan ta mange år før busker og trær begynner å vandre inn, men sakte utvikles et stadium hvor dette dominerer. Dette stadiet går til slutt over i en ren skogfase. De fleste oppgitte beitemarker vil til syvende og sist bli granskog, dersom det ikke skjer noen menneskelige inngrep, men først vil det være en periode med løvdominert skog. På de fuktigste markene kan imidlertid gråor være klimakstreslag, og på de tørre markene kan furua være det.

De forandringene som skjer i løpet av denne gjengroingsperioden, har stor innvirkning på dyrelivet. Mange arter vil komme inn på et visst stadium, for så å forsvinne igjen når gjengroingen har kommet for langt. Andre arter kommer først til i siste del av utviklingsfasen. Atter andre kan finnes der hele tiden, men bruker da området på forskjellige måter ettersom forandringene skjer. Også for slike arter er oftest noen utviklingsstadier mer gunstige enn andre.

Den buskvegetasjonen som etter hvert brer seg på de tidligere beitemarkene, blir et attraktivt beite for elgen både sommer og vinter. Et unntak er gråor, som nesten ikke blir beitet. Ravinedalene på Romerike er et viktig overvintringsområde for store deler av elgstammen i den nordvestre delen av Akershus, og en økning i tilbudet av vinterbeite kan ha stor

betydning nettopp i dette området. En forholdsvis sterk utnytting av vinterbeitet vil forøvrig føre til at vegetasjonen holdes nede i beitehøyde i flere år enn det som ellers ville ha vært tilfelle. Ettertraktede arter som rogn og selje kan helt fratas muligheten til å vokse seg inn i tresjiktet. Særlig grana vil tjene på at konkurrerende trær kues mens den selv får stå i fred. Skulle man her ønske å beholde en høyest mulig produksjon av elgbeite, kunne man felle beitetrær som var i ferd med å vokse seg ut av elgens rekkevidde (ca. 3 m) for å få opp nye rot- og stubbeskudd (rogn bør kappes over nederste kvistkrans). Videre kunne gran og gråor fjernes før de skygget ut andre arter.

Rådyret vil sommerstid dra stor nytte av de oppgitte beitemarkene. Da tilbudet av skjul etter hvert vil bedres betraktelig, blir områdenes verdi som sommerbiotop økt de første årene. Noen av de beste sommerområdene vil man få der bringebær eller mjødurt danner tette kratt. Disse er ettertraktet beite, samtidig som de blir høye nok til å skjule rådyra. Løvkrattet brer seg gjerne gradvis fra kantene og innover mot midten av beiten, og får etter hvert et helt sluttet kronesjikt. Dette fører til at mengden av rådyrbeite synker fordi lystilgangen for plantene i marksjiktet blir mindre. Det er i marksjiktet rådyret finner det meste av sommerføden.

Om vinteren er imidlertid disse områdene lite gunstige for rådyret. Snøen blir fort for dyp, samtidig som kvistbeite er annenklassens rådyrfor. I kanten mot granskog, hvor snødekket er mindre, kan likevel rådyret beite noe kvist som supplement til annet for.

Haren drar også nytte av de gjengroende beitemarkene, og setter svært stor pris på det bedrede skjulete. Om vinteren vil den ha stor glede av at det står noen tette smågraner på den da ellers så skjulfattige marka. En rik forekomst av gress og urter om sommeren, og løvtrekvist om vinteren, vil utgjøre et svært godt beitetilbud for haren. Løvtrærne vokser imidlertid raskt ut av harens beitehøyde, hvis de da ikke bøyes ned av snøen, slik det ofte skjer med for eksempel bjørka. Et nyttig hjelpetiltak for haren er derfor å kappe ned beitetrær som er blitt for høye. Da kan man i tillegg få opp nye skudd fra grunnen av.

Den tidligere beitemarka blir en ypperlig biotop for flere smågnagere, og kanskje særlig for markmusa som trives ekstra godt på gressmark. Dette fører i sin tur til et bedret næringstilbud for fuglearter som jakter smågnagere på åpen mark, og også for reven. Aktuelle fuglearter i ravinelandskapet er tårnfalk, kattugle og hornugle.

Mange spurvefuglarter er knyttet til åpne områder med et visst innslag av busker eller trær. Hvis beitemarka ikke tidligere har vært helt ryddet for

høyere vegetasjon, vil mange av disse artene være til stede som hekkefugl også mens det ennå går husdyr der. I motsatt fall vil noen av dem begynne å vandre inn samtidig med buskvegetasjonen. Andre arter, som legger reiret i tette busker, må vente til dette har rukket å utvikle seg. Typiske fuglearter i denne biotoptypen er hortulan, gulspurv, tornsanger, møller, tornirisk, buskskvett, tornskate og trepipplerke.

Flere finkefugler, som grønnfink, grønnsisik og stillits utnytter den rike frøproduksjonen hos mange urter fra ettersommeren og helt til snøen dekker plantene. En del store urter, for eksempel tistler og borrer, kan stikke opp av snøen langt utover vinteren og være et verdifullt matforråd for disse fuglene.

Etter hvert som krattet vokser til og begynner å dekke større deler av beitemarka, kommer nye fuglearter til. Løvsanger, hagesanger og munk er slike typiske løvkrattfugler. Mange arter, som svarttrost, måltrost, rødvingetrost, grønnfink, jernspurv og rødstrupe vil gjerne i tillegg ha en høy sangpost å synge fra, og vil derfor ofte finnes i kanten mot den eldre skogen.

Når løvkrattet går over i ungskogsfasen, synker områdets verdi for viltet. Trærne vokser seg ut av rekkevidde selv for elgen, og fordi ungskogen vanligvis er svært tett, kommer det ikke opp nytt kratt. Dessuten blir urtevegetasjonen sparsom. Fugler som vil ha åpen eller halvåpen mark, har forsvunnet, og krattfuglene får også dårligere forhold fordi skogen blir for åpen ned mot bakken. Situasjonen for dyrelivet kan imidlertid bedres mye hvis skogen har kommet opp ujevnt. Da vil det fortsatt finnes partier med lavere kratt. Det samme vil være tilfelle hvis man kapper ned en del unge løvtrær til elg, rådyr og hare, og på den måten åpner for oppslag av nytt kratt.

Den første skoggenerasjonen som vokser opp, er sterkt løvdominert, men ofte med enkelte innslag av gran. Når trærne nå etter hvert når opp i 8-10 m og får skikkelige kroner, kommer det til fuglearter som foretrekker trekroner til enten reirplassering eller næringssøk - eller begge deler. Slike fuglearter som utnytter de seinere stadiene av gjengroingen, er trekryper, stjertmeis, bøkesanger, gransanger, gråtrost, fuglekonge, grønnsisik, dompapp, bokfink, grankorsnebb, stillits og kjernebiter. Fuglekongen, grønnsisiken og dompappen vil ha skogpartier dominert av eldre grantrær, og er derfor blant de siste som kommer til. Trekryperen bygger reir bak delvis løsnede barkflak eller i lignende sprekker, og er også blant de seinere invandrerne.

Ringdua kommer inn som hekkefugl når den finner tette graner fra hogstklasse III og oppover hvor den kan

plassere reiret. Spurvehauken kan begynne å hekke i granholt i hogstklasse III og IV hvis de ikke er altfor tette.

I litt større ravinesystemer som henger sammen med tilgrensende skogområder, vil det være mulig å få en bestand av jerpe. Forutsetningen for dette er at det finnes gode forekomster av gråor og/eller bjørk sammen med tette holt av større grantrær.

Til de siste innvandrerne hører også hakkespettene og de sekundære hulerugerne, dvs. de fugleartene som ikke hakker ut sitt eget reirhull. Mens flaggspetten, grønnspetten og svartspetten hakker ut reirhull i friske løvtrær, er hvitryggspetten og dvergspetten avhengig av at en del løvtrær dør og råtner på rot. Det gjelder til en viss grad også granmeis og toppmeis. Der innslaget av gråor er stort, trenger ikke dette å ta så svært mange tiår, da gråora er et rasktvoksende, men kortlivet treslag. Når grana etter hvert får overtaket og også andre løvtrær begynner å bukke under, kan områdene bli svært gode leveområder for de to sistnevnte hakkespettene. Dette varer imidlertid bare så lenge som det er et tilstrekkelig antall løvtrær igjen.

Hvis trærne får stå til de når en alder hvor selvtynnningen tar til, blir det midlertidige åpninger i skogen slik at mer lys slipper ned til bakken. Dette vil være gunstig for urte- og krattvegetasjonen. I sin tur fører dette til at beitetilbudet for elg, rådyr og hare bedres i en viss grad. Rådyret er om vinteren avhengig av granskog som forhindrer at snøen blir for dyp. De fleste steder er lyng rådyrets viktigste vinterbeite, men jordsmonnet i ravinene er vanligvis for rikt til at det vokser opp lyng. Derimot kan en del røtter som rådyra graver opp, samt noe vintergrønne urter, representere et mulig vinterbeite. Det skal imidlertid lite snø til før dette blir utilgjengelig for rådyret.

2.3 Vedhogst

Mye av den løvdominerte skogen som vokser opp på tidligere beitemark, brukes som vedskog. En ikke altfor sterk vedhogst i disse områdene vil være positivt for dyrelivet fordi det bidrar til at variasjonen i vegetasjonsbildet øker. Det skapes åpninger slik at lyset når ned til bakken, og dette fører straks til et rikt oppslag av urter og kratt. Elg, rådyr, hare og krattfugler har glede av dette. Det mest gunstige for dyrelivet er at man etter hogsten lar skogen forynge seg selv ved rot- og stubbeskudd.

For å opprettholde en størst mulig variasjon i dyrelivet, er det imidlertid nødvendig at en del trær

ikke hogges selv om tilveksten avtar. Hakkespettene og de andre hulerugerne er avhengig av at det finnes løvtrær som egner seg til å hakke ut reirhull i. Da må trærne først nå tilstrekkelige dimensjoner, og etter at hullet er forlatt av hakkespetten, må treet fortsatt få stå til de andre hulerugerne.

Hvitryggspetten og dvergspetten er som tidligere nevnt avhengig av løvtrær som råtner på rot, både til reirplassering og næringssøk. Spesielt hvitryggspetten, men også dvergspetten, har fått vanskeligere levevilkår i skogene fordi slike trær ofte fjernes. Derfor vil det være sterkt ønskelig at noe av løvskogen i ravinene blir unntatt fra hogst. Et alternativ kan være at man setter igjen en skjerm av trær som får stå til de går over ende av seg selv. Dette kan for eksempel gjøres i bunnen av ravinene hvor gråora ofte dominerer på grunn av høytstående grunnvann. Økonomisk sett er dette den minst interessante delen av ravineskogen.

2.4 Skogreising

2.4.1 Treslagsvalg

Valg av treslag er tradisjonelt et spørsmål om gran eller furu. I ravinene er imidlertid boniteten så høy at furu er et uaktuelt treslag. Likevel er det av flere årsaker ikke ønskelig at det bare blir plantet gran i disse områdene. Det første spørsmålet angående treslagsvalg blir derfor om man bør satse på gran eller løvtre.

Løvskog har generelt et rikere dyreliv enn granskog. I Sør-Sverige er store arealer med bjørk- og eikeskog overført til granskog. Dette har medført en reduksjon i fugletetthet fra ca. 1400 par pr. kvkm til ca. 500 par pr. kvkm. En viktig årsak til dette er at løvskog normalt er mer lysåpen enn granskog, slik at vegetasjonen på bakken og i busksjiktet er bedre utviklet. Dette utnyttes dels som beite av planteetende dyr, og dels fører det med seg en rikere forekomst av insekter, som så igjen er føde for en rekke fuglearter. Også i selve trekronene er insektlivet rikere i løvskog enn i granskog. Strøfallet fra løvtrær gir videre et bedre jordsmonn enn strøfallet fra gran, noe som også gir en større forekomst av virvelløse dyr, som for eksempel meitemark, snegler og insekter. Krattvegetasjonen gir i tillegg til beite, også skjul og reirplasser.

Nå bør det bemerkes at løvskog ofte finnes på bedre bonitet enn en gjennomsnittlig granskog, slik at noe av forskjellen i vilttetthet kan skyldes dette. Dette forandrer likevel ikke det generelle bildet av løvskogen som en bedre viltbiotop enn granskogen.

For spurvefuglfaunaen generelt er det av mindre betydning hvilket løvtreslag man velger. De fleste løvtrær gir en mer lysåpen og insektrik skog enn grankulturer, og det er dette som teller mest. Et unntak er tett bøkeskog, som noen ganger kan bli svært mørk og derved mindre gunstig enn annen løvskog. I praksis er det imidlertid slik at det gjerne er i edelløvskog - inkludert bøkeskog - at man finner en spesielt stor tetthet av spurvefugl. Dessuten kan det se ut som om enkelte arter, som f.eks. gulsanger og bøkesanger, er spesielt knyttet til edle løvtreslag. Det viser seg likevel at også disse artene godt kan finnes i annen løvskog, bare denne er oppbygd slik at fuglenes biotopkrav oppfylles.

Hvis man ønsker en bestand av jerpe, er det nødvendig med en forholdsvis god forekomst av gråor, eller som et alternativ til dette, bjørk. Selv om man ønsker å satse på et annet treslag enn gråor, kan det likevel være mulig å beholde et innslag av dette treslaget uten for store omkostninger eller vanskeligheter. Etter at et beite har gått ut av bruk, og før eventuelle forstlige tiltak settes i verk, har ofte gråora begynt å spre seg. Særlig gjelder dette i den fuktige bunnen av ravinene. På denne fuktigste delen av beitemarka står gjerne grunnvannet så høyt at det vil være vanskelig å få opp tilfredsstillende skog av andre treslag, kanskje med unntak av svartor. Her ligger derfor mulighetene til rette for å la gråora vokse opp i et belte i bunnen av ravinene. Fordi gråora vokser fort og aldres tidlig, kan et slik innslag dessuten være det som gir hakkespetter og andre hulerugere muligheten til å hekke i området.

En annen verdifull viltplante som ofte vokser opp sammen med gråora på forsumpet mark, er vier. Hvis denne ettertraktede beiteplanten har kommet inn her, bør den få stå mest mulig urørt.

I områder med et sterkt beitetrykk fra elg, vil det by på problemer å få opp skog av de mest ettertraktede beitetrærne. Dette gjelder særlig osp. I de hardest beitede områdene vil det være enklest å få opp skog av svartor, gråor og gran.

Også granskog har en viktig funksjon for mange dyrearter i kulturlandskapet, en funksjon som løvskog ikke kan oppfylle på samme måte. For eksempel kan man nevne den unge granskogens verdi som helårs skjulbiotop for elg, rådyr og hare. Når det gjelder rådyr og hare, trenger ikke disse granholtene være store. Plantefelt helt ned i 2-3 dekar, og iblant enda mindre, kan fungere som hvileplasser for rådyret dersom ikke folk eller hunder trenger seg inn. Rådyret drar også nytte av den mindre snødybden i granskog om vinteren. En litt eldre granskog på ca. 50 dekar er stor nok til å fungere som permanent vinteroppholdssted for en gruppe rådyr, forutsatt at

fødetilgangen er tilstrekkelig og forstyrrelsene små.

Flere fuglearter hekker dessuten fortrinnsvis i granskog eller granholt (jerpe, ringdue, spurvehauk, hornugle, dompap, grønnsisik, grankorsnebb, fuglekonge, svartmeis). Ekorn og flaggspett er avhengig av bartrefrø om vinteren.

2.4.2 Blanding av treslag

Hvis man bestemmer seg for å plante mer enn ett treslag, melder spørsmålet seg om hvordan blandingen bør være. Det kan for eksempel være snakk om holtvis eller stammevis blanding.

Når det er snakk om en blanding av gran og løvtre, gir en stammevis blanding trolig den beste helårsbiotopen for elg og hare, og den beste sommerbiotopen for rådyr. Dette skyldes at man får kombinert granas skjulende evne med løvtrærnes lysåpenhet som gir beiteproduksjon. Vinterstid vil rådyret trolig foretrekke et område med holtvis blanding av gran og løv. Grunnen til dette er som nevnt at rådyret trenger områder med lite snø om vinteren, og det finnes først og fremst i granskog.

Også mange av de fugleartene som hekker i gran, vil helst ha et holt framfor et enkeltstående tre. Situasjonen vil ofte være den at mange fugler bygger reir i et slikt granholt, men at de søker føde i området utenfor.

Tette granholt vil for de fleste viltarter representere en ensidig skjulbiotop med dårlig næringstilbud. Hvis viltbestanden skal være størst mulig, må derfor ikke denne typen biotop oppta en for stor del av arealet, fordi dette går ut over næringstilgangen i området. For rådyr kan det se ut til at behovet for rene skjulbiotoper er dekket når disse utgjør 20 % av arealet. Men de beste biotopene er selvsagt de som gir både næring og skjul på ett sted.

Er det snakk om å blande forskjellige løvtreslag, har trolig blandingsmåten liten betydning for dyrelivet. Skjulmessig er løvtrærne temmelig like, og i så måte skulle ikke blandingsmåten ha noen betydning. Heller ikke trærnes andre funksjoner for viltet blir antakelig påvirket nevneverdig av blandingsmåten.

2.4.3 Sprøyting

Sprøyting med glyfosat kan føre til at nær sagt alt gress, urter og løvkratt dør, dersom sprøytingen gjøres grundig. Dette medfører selvsagt at tilbudet av både sommer- og vinterbeite avtar dramatisk. I løpet av et år eller to vil mengden av gress og urter

være tilbake på samme nivå som før sprøytingen, men vegetasjonen domineres til å begynne med av ettårige frøplanter. Virkningen på sommerbeitet til hare og rådyr er derfor kortvarig. Derimot er effekten på løvvegetasjonen mer langvarig, fordi det ikke kommer opp nye rot- eller stubbeskudd. Dette går ut over sommer- og vintebetet for elg, og vinterbeitet for hare og delvis rådyr. En sterk reduksjon av løvkrattet gir også dårligere tilbud av insekter, skjul, reirplasser og sangposter for flere fuglearter.

Ved å vente lengst mulig med å sprøyte, får man en periode før sprøytingen hvor det er et godt tilbud av løvtrebeite. Hvis det ikke sprøytes eller ryddes, vil beitetilbudet i alle fall gå ned når løvkrattet vokser seg ut av viltets rekkevidde. Så selv om en sein sprøyting også fører til tap av beite, blir tapet mindre enn ved tidlig sprøyting. En tidlig sprøyting gir et dårlig løvtrebeite gjennom hele ungskogsfasen.

Manuell sprøyting med ryggståkesprøyte kan gjøres langt mer viltvennlig enn helikoptersprøyting. Ved manuell sprøyting har man nemlig muligheten til å sette igjen enkelttrær og tregrupper som ikke er til hinder for skogkulturplantene. Enkelte treslag, som rogn, vier og hassel bør så langt det er mulig helt unntas fra sprøyting. Disse viktige beiteplantene vokser ofte på en måte som gjør dem til et beskjedent problem for skogkulturen, spesielt når de holdes nede av beiting.

2.4.4 Rydding

Sett fra viltets synspunkt er rydding en bedre måte å bekjempe løvkratt på enn sprøyting. Ved rydding bør man ta de samme hensyn som ved manuell sprøyting, nemlig å spare mest mulig av det som ikke er til direkte ulempe, og spesielt tenke på de viktigste beiteplantene. Rot- og stubbeskudd som skyter opp det første året etter rydding, er mer ettertraktet beite enn annet løvkratt. Beiting på dette kan derfor føre til at det tar lenger tid før det eventuelt igjen vokser seg opp til et problem for kulturskogen.

2.4.5 Avstandsregulering og tynning

Måten avstandsregulering og tynning gjøres på, har stor betydning for hvordan skogen er som viltbiotop fra den har sluttet seg og til den blir avvirket. Det helt sentrale i denne sammenhengen er hvor mye lys som slipper gjennom trekronene og ned til bakken. En viltvennlig skog er såpass lysåpen at det finnes

godt med gress, urter og buskvekster under trekronene. I en skog som er for tett, vil dette helt eller delvis mangle, og tilbudet av både beite, skjul og reirplasser blir dårlig.

En viltvennlig tynning er altså forholdsvis sterk. I tillegg er det viktig at man ikke driver en utpreget lavtynning, dvs. fjerner alle busker og undertrykte trær. Dette gir en ensjiktet, høystammet skog hvor skjulmulighetene nede ved bakken er dårlige. Dette vil spesielt ramme haren sterkt, men er negativt også for en rekke andre dyrearter.

Det er først og fremst granskog som lett blir så tett at alle beiteplantene forsvinner. I løvskog vil en som regel ha et intakt feltsjikt med gress og urter, og følgelig sommerbeite for rådyr og hare. Derimot kan også løvskogen bli for tett til at busksjiktet opprettholdes. Dette kan lett observeres i 15-20 år gammel naturforynget løvskog. Denne skogen har lite å tilby viltet av skjul og vinterbeite.

Hvis man foretar avstandsregulering og tynning av løvskog et stykke utpå vinteren, kan nedkappede småtrær, greiner og topper komme til nytte som et tilskudd av vinterbeite for hare, elg og rådyr. Hogstavfallet bør i så fall settes opp slik at det ikke forsvinner ved første snøfall.

3. OPPSUMMERING

De forskjellige viltartene har svært varierende krav til levestedet. Flere arter har dessuten ulike krav til levestedet gjennom året. På grunn av dette vil man nesten alltid finne et rikere dyreliv i et variert landskap enn i et ensformig. Dette bør være utgangspunktet når man diskuterer viltvennlig arealbruk.

I hele Akershus har arealet av beitemark som er i bruk, blitt kraftig redusert de siste 20-30 åra, og dette har hatt en negativ effekt på flere dyrearter. Fra et viltsynspunkt er det derfor ønskelig at dagens beitemarker blir opprettholdt. En eventuell økning i husdyrholdet, med en påfølgende økning i arealet av beitemark og eng, vil ha en positiv effekt for dyrelivet som helhet.

De beitemarkene som idag har grodd igjen eller er i ferd med å gjøre det, utgjør en rekke forskjellige økologiske suksesjonstrinn med mange ulike typer viltbiotoper. Som sådan er de et positivt innslag for viltet. Problemet er at denne variasjonen vil være forbigående hvis ingen inngrep blir satt i verk, fordi områdene utvikler seg til forholdsvis ensaldret skog. En viss hogst vil derfor være av det gode for dyrelivet. Hogst av løvtrær bør skje om vinteren, fordi man da får en dobbel effekt på beitetilgjengeligheten for hjortevilt og hare: Både gjøres hogstavfallet tilgjengelig i en matknapp periode, og dessuten får man dannet nye skudd fra grunnen.

Hogstinngrep bør gjøres slik at skogen får et mosaikkartet preg, dvs. at det hogges små flater som spres utover. Når det hogges ut mot åker eller andre åpne områder, bør det settes igjen en brem med buskas langs kanten for å redusere innsynet på flata.

Det er ønskelig at visse partier med løvskog ikke hogges av hensyn til hulerugende fuglearter. De mest egnede områdene i ravinene til dette vil ofte være oreskog på forsumpet mark. Her bør en del trær få stå og råtne på rot. Alternativt kan man sette igjen en løvskjerm etter hogst. Ora når imidlertid ikke de dimensjonene som svartspetten og de store sekundære hulerugerne krever, og til disse bør derfor enkelte store osper spares.

Ved skogreising i ravinene vil det mest viltvennlige være å plante mest mulig løvskog, men med et visst innslag av gran. Det er gunstigere med flere mindre felter med gran enn med noen få større.

Glyfosatsprøyting i ungskogfelt bør begrenses til det som er absolutt nødvendig. Sprøyting med ryggtakesprøyte er mer skånsomt overfor viltbiotopene enn andre sprøytemetoder, fordi man da kan spare

kratt og markvegetasjon som strengt tatt ikke er noe problem for skogkulturen. Dette bør særlig gjelde ettertraktede beiteplanter.

Manuell rydding er mer viltvennlig enn sprøyting. Også ved rydding bør man spare mest mulig av de beiteplantene som ikke skygger for kulturplantene.

Sterke tynninger slipper mer lys ned i beitesjiktet enn svake tynninger, og fører bl.a. til en større beiteproduksjon for viltet. Undertrykte trær og busker bør få stå igjen.

Mange av de tiltakene som er nevnt her, koster lite å gjennomføre. Ofte er det bare litt omtanke som skal til.

VEDLEGG

VILTARTER I RAVINELANDSKAPET - NOEN VIKTIGE
BIOTOPKRAV

A. Spurvehauk

Spurvehauken hekker vanligvis i ung, forholdsvis tett barskog. Utynnede furubestand eller forsiktig tynnede granbestand i hogstklasse III-IV ser ut til å være optimale hekkeplasser. Spurvehauken kan hekke forholdsvis nær bebyggelse hvis ikke hekkeplassen forstyrres, men er mindre vanlig dypt inne i rein barskog.

En god bestand av småfugl og trost gir gode næringsbetingelser for spurvehauken. I vinterhalvåret jakter både unge og gamle fugler ofte i kulturlandskapet hvor de bl.a. oppsøker foringsplasser for småfugl.

B. Tårnfalk

Tårnfalken hekker fra øyene og helt opp på fjellet. Den er som andre falker avhengig av åpne, trebare jaktmarker, og unngår derfor store, sammenhengende skogsområder. Når den hekker i skog, legges eggene i gamle kråke-, skjære- eller rovfugltreir. Forøvrig kan den også hekke i fjellvegger.

Føden består for det meste av smånagere, og store smånagerbestander er en forutsetning for vellykket hekking.

C. Jerpe

Jerpa finnes hele året i tett granskog med innslag av gråor og bjørk, som er hovedføden om vinteren. Jerpebiotopene finnes gjerne langs elver, bekker og fuktige drag i lisdene. Det har også vist seg at beitemark som har grodd igjen, etterhvert kan utvikle seg til gode jerpebiotoper.

Jerpa flyr svært nødig ut i åpent lende. Den har derfor liten evne til å spre seg til isolerte skogøyer i kulturlandskapet. Derimot kan den forflytte seg i skogkorridorer.

D. Vipe

Vipa er knyttet til det åpne landskapet. Den vil ha forholdsvis kortvokst markvegetasjon, noe den i jordbrukslandskapet først og fremst finner på beitemarkene. Kornåkre og slåtteeng er derimot lite egnede levesteder på grunn av for høy vegetasjon. Vipa vil heller ikke ha det for bratt, noe det ofte er i ravinedalene.

E. Storspove

Storspova hekker i samme type landskap som vipa, og er som denne ikke spesielt sky overfor mennesker. Dens tilpasningsdyktighet gjør at den kan klare seg godt i jordbrukslandskapet, selv om den her fortsatt er mindre tallrik enn vipa. Den ser ikke ut til å være like avhengig av kort vegetasjon som denne, men områder med bare kornåkre er trolig ikke brukbare biotoper. Det bør i tillegg finnes noe eng eller beitemark.

F. Ringdue

Ringdua er først og fremst knyttet til granskog, selv om den også kan hekke i furuskog og rein løvskog. Den hekker gjerne i kanten av granskogen nær dyrket mark. Isolerte skogholt og bartreplantninger i kulturlandskapet er også gode hekkeplasser. Reiret plasseres vanligvis i tette graner, gjerne i hogstklasse III-IV.

Næringssøket foregår på bakken i åpent landskap, og er trolig lite påvirket av skogbehandlingen.

G. Hornugle

Hornugla er hovedsakelig knyttet til barskog, særlig skogkanter og skogholt. Den har tilpasset seg kulturlandskapet og hekker ofte nær bebyggelse. Som tårnfalken legger den eggene i gamle reir etter andre arter, f. eks. kråke, skjære, rovfugl, ringdue eller ekorn.

Hornugla er en smånagerspesialist som jakter i åpent lende.

H. Hakkespetter

Hvittryggspetten og dvergspetten er sterkt avhengige av døde og døende løvtrær. Hvittryggspetten, som nå er en sjelden fugl i Akershus, lever hele året av insekter som hakkes ut av morken ved. Det samme gjør dvergspetten om vinteren, mens den om

sommeren tar mye bladlus og andre insekter i bladverket på løvtrær.

Begge artene bruker helst råtnende stammer av bjørk, gråor eller osp som reirtrær.

Flaggspetten og grønnspetten velger oftest friske osper til reirtre. Flaggspetten lever sommerstid av insekter den finner i levende og døde trær og på bakken. Vinterstid lever den nesten bare av gran- og furufrø. Grønnspetten lever hele året hovedsakelig av maur fra maurtuer, men tar også noe treborende og andre insekter.

Svartspetten hekker som oftest i grov osp eller furu. Den lever for en stor del av treborende billelarver og stokkmaur i døde og svekkede trær. Både sommer og vinter hakker den seg dessuten inn i maurtuer på jakt etter ansamlinger av maur.

I. Spurvefugl

En lang rekke arter av spurvefugl er knyttet til kulturlandskapet. For og gi en enkel oversikt, vil de her bli delt inn i grupper etter den type habitat de er sterkest knyttet til. Inndelingen må nødvendigvis bli grov og forenklet, og for enkelte arter kan plasseringen i gruppe diskuteres. Like fullt kan grupperingen illustrere hvor viktig variasjonen i landskapet er for fuglelivet.

I.1 Beite, åker og eng

- Fulldyrka eller overflatedyrka arealer uten busker eller trær

Her finner vi gulerle, linerle, steinskvett og lerke. Alle hekker på Romerike, men gulerla og steinskvetten forekommer nokså sparsomt. Bortsett fra lerka er disse avhengig av kortvokst vegetasjon, slik at det i praksis er beitemarka som er egnet tilholdssted hele sommeren.

I.2 Åpne områder med krattvegetasjon

- Åkerlandskap med kratt langs kanter eller på holmer, beitemark med noe busker, eller "ubarberte" hogstflater og plantefelt.

Til denne gruppen hører hortulan, gulspurv, tornsanger, møller, tornirisk, buskskvett, tornskate og trepiplerke. Tornsangeren, mølleren, tornirirken og tornskaten krever tette, ugjennomtrengelige busker til å plassere reiret i, som f.eks. tornebusker eller einer. Hortulanen har lenge vært forsvunnet fra Romerike, men er i senere tid igjen hørt syngende.

I.3 Skog med krattvegetasjon

- Buskrik skog, eller områder gjengrodd med busker og en større eller mindre andel litt større trær.

Svarttrost, måltrost, rødvingetrost, løvsanger, gulsanger, hagesanger, munk, grønnfink, jernspurv, rødstrupe, gjerdesmett, nøtteskrike, rosenfink og nattergal hører hjemme her. Generelt kan man si at jo bedre utviklet busksjiktet er, desto større vil innslaget av fugler fra denne gruppen være. Rosenfinken og nattergalen er nye hekkefugler i Akershus, og den sistnevnte hekker fortsatt bare i nedre deler av Romerike.

I.4 Trekroner

- Skog som har vokst seg godt forbi buskstadiet og nådd en høyde på 8-10 m eller mer.

Her finner vi trekryper, stjertmeis, bøkesanger, gransanger, gråtrost, fuglekonge, grønnsisik, dompapp, bokfink, stillits og kjernebiter. Fuglekongen, grønnsisiken og dompappen er nært knyttet til granskogen i hekketida. Bøkesangeren, stillitsen og kjernebiteren er typiske løvskogsfugler. De øvrige hekker gjerne i forskjellige skogtyper. I Akershus hekker stillitsen og kjernebiteren bare ved Oslofjorden.

I.5 Hulerugere

- Disse fugleartene behandles her som en egen gruppe på grunn av deres helt spesielle krav til reirplasseringen.

Alle meisene, svart-hvit fluesnapper, rødstjert, spettmeis, stær og kaie hekker i hulrom, vanligvis i gamle spettehull. Av disse er bare svartmeis og toppmeis typiske barskogsfugler, men også de hekker vanligvis i løvtrær.

Også skogdue, kattugle, perleugle, spurveugle og vendhals hekker i hulrom i trær.

J. Ekorn

Ekornet er særlig knyttet til den eldre granskogen, men kan finnes i mange typer skog, og også i parker. Det er en utpreget frøspiser, og konglefrø utgjør basisføden. Knopper, skudd og blomster av bartrær spises også. Hasselnøtter utnyttes i stor grad, og granskog med hasselkjerr er blant de sikreste ekornlokalitetene p.g.a. stabile næringsforhold.

Ekornet bygger overnattings- og ynglebol som enten

plasseres i hule trær eller fritt i greinverket i grantrær.

K. Hare

Urter og gress er harens viktigste føde om sommeren, i tillegg til noe løv fra de samme treslagene som den beiter på om vinteren. Etter at dette beitet er visnet om høsten, og før snøen er blitt for dyp, er blåbær meget viktig beite. Haren kan grave seg ned til blåbærlyngen og annen næring i feltsjiktet ved snødybder opptil 40 cm, dersom snøen er løs.

Seinere på vinteren er haren helt avhengig av å beite på løvtrær og busker. Foretrukne arter er selje, vier og hassel. Andre viktige beiteplanter er rogn, osp, bjørk og einer. Trekroner som bøyes ned av snøen, utgjør ofte en stor andel av føden. Haren gnager også en del bark, særlig av osp og vier.

Haren er svært utsatt for predasjon, og stiller derfor enda strengere krav til skjul enn rådyret. Stort sett er det bare tidlig spirende markvegetasjon om våren, den såkalte "groen", som kan lokke haren til å beite på åpen mark. Et variert landskap med mye kantsoner favoriserer derfor haren.

L. Elg

Om sommeren beiter elgen både i mark- og busksjiktet, men artssammensetningen av beitet varierer fra sted til sted. Store, saftige urter er ettertraktet, som f. eks. geiterams, strutseving og dessuten bringebær. Foretrukket beite i busksjiktet er løv av rogn, osp, selje og vier. Vanlig beite er dessuten bjørkeløv.

På seinsommeren og høsten beites mye korn (særlig havre), og grønnsaker der dette er tilgjengelig. Etter løvfall og til snøen når en dybde på ca. 30 cm, overtar blåbærlyngen som viktigste beiteplante.

Midtvinters lever elgen så og si på rein kvistdiett. Foretrukne arter er de samme som om sommeren, nemlig rogn, osp, selje og vier. Andre vanlige beiteplanter er furu, bjørk, eik og einer. Mange elgstammer har årlige trekk mellom sommer- og vinterområder, som kan ligge flere mil fra hverandre.

M. Rådyr

Om sommeren er urter rådyrets hovedføde. En lang rekke arter står på menyen, også planter som regnes som giftige (f. eks. hvitveis, engsoleie og

krypsoleie). En del løv av rogn, osp, selje og vier beites også. Bjørk beites normalt ikke om sommeren. Tidlig om våren og utover høsten beiter rådyret mye gress, ofte på eller i kanten av dyrket mark. Rådyret har stor evne til å plukke ut nettopp de planter og plantedeler som til enhver tid har størst forverdi.

Vinterstid er lyng, spesielt blåbærlyng, den viktigste føden. Kvist og knopper av rogn, osp, selje, vier, hassel, ask og einer beites når det er mye snø, men rådyret kan ikke overleve en hel vinter på bare kvist.

Rådyret er avhengig av å ha godt skjul på eller like ved beiteplassene. Om vinteren er det viktigste kravet til levestedet at snøen ikke er for dyp til at rådyret kan grave fram beiteplantene i marksjiktet. Den vanligste vinterbiotopen er eldre granskog med mye lyng, ofte i forholdsvis bratt eller kupert terreng.

